

ПОЕЗІЯ І ПРОЗА НАУКИ

Ткаченко Р. “Телеологія знання. Художньо-інтерпретаційні моделі в українській прозі XIX – початку XXI ст. про науку: Монографія. – К.: Видавництво “Книга”, 2015. – 280 с.

Тема, яку порушив автор монографії, тобто художня інтерпретація науки як соціокультурного феномену та науковця як персонажа, в українському літературознавстві начебто не нова, однак системних наукових праць, які охоплювали б кількасотлітній літературний процес, справді досі не з'являлось, і, треба додати, таких праць дотепер було небагато й у зарубіжному літературознавстві, особливо щодо типології персонажів-учених. Чи не першою англійською монографією у цьому плані стала книга професора з Австралії Рослін Д. Хайнес “Від Фауста до Стрейнджлава: репрезентації науковця в західній літературі” (1994). Тому, безсумнівно, публікація монографії Р. Ткаченка є актуальною та очікуваною.

У монографії описано мінливий образ науки, який упродовж тисячолітньої історії побутовав в українській прозі. Незважаючи на вказані в назві хронологічні рамки, автор тяжіє до узагальнень, що виходять за їх межі, і це свідчить як про перспективність досліджень в обраному напрямку, так і про системність аналізу. Слід визнати, що запропонована в монографії картина художніх уявлень про науку бідніша за ту, яка, певно, є насправді. Утім, інакшою вона й не могла бути, якщо врахувати ті параметри художньо-інтерпретаційних моделей, які автор вважав для

себе важливими, а саме: ціннісна парадигма, художній напрям, жанрово-стильовий різновид, соціокультурний тип персонажа-науковця. Ці категорії формують абстраговану інваріантну схему літературного процесу, не скасовуючи множини варіантів, суперечливих, перехідних ситуацій.

У монографії висвітлено літературний процес в Україні протягом кількох століть під кутом зору одного проблемно-тематичного комплексу в рамках жанрово-стильового розмаїття прози. Системність і цілісність – одна з найважливіших позитивних рис цієї

наукової праці, адже не так і легко вибудувати схему руху художньо-інтерпретаційних моделей світу науки на матеріалі різнорідних ідіостилів, художніх напрямів, течій, шкіл, жанрових утворень, філософсько-естетичних віянь, культурних взаємовпливів, історико-соціальних зрушень тощо. Для окреслення художньо-інтерпретаційної моделі в кожному окремому випадку автор бере за основу вдумливий аналіз дискурсу науки в певному художньому тексті, далі виходить у висновках на типологію персонажа-науковця, котра вимальовується відповідно до жанрово-стильових різновидів прози. Останні, своєю чергою, відповідають жанровим системам художніх напрямів або так званих великих стилів. Натомість художній напрям міститься у системі культури завдяки приналежності до однієї із фаз культурної свідомості чи так званих гранднатурів. Таким чином, накреслено ряд художніх моделей науки як життя в істині, просвітництва, "чистої науки", виробництва, кризи цілепокладання наукової діяльності.

З-поміж застосованих у дослідженні методів вирізняється компаративний: порівняльний аспект аналізу та численні зіставлення зринають у багатьох підрозділах монографії. Щоправда, зіставлення стосуються переважно українських письменників, за винятком порівняльної студії романів В. Домонтовича і В. Набокова. Тимчасом європейські літератури багаті на образи вчених, мислителів, як-от романи О. Бальзака "Луї Ламбер" чи Г. Гессе "Гра в бісер", або прецікава новела Макса Брода "Спокута Тіхо Браге", де прототипом одного з персонажів демонічного плану був ніхто інший, як А. Ейнштейн. Не може не викликати зауваження поверхова обізнаність з іноземною науковою літературою, яка осмислювала інтерпретацію науки та науковців у мистецтві слова та могла би прислужитись дослідникові особливо в теоретико-методологічному аспекті.

Напевно, найбільш вагомий здобуток автора цієї праці та найбільш цікавий її аспект – це низка нових інтерпретацій класичних і призабутих текстів української прози завдяки скрупульозному їх читанню, увазі до деталей, умінню вибудовувати авторську

концепцію на основі багаторівневого аналізу поетики твору, приміром, коли йдеться про кіноповість О. Довженка "Мічурін" і про постать її головного героя. Маємо також прецедент трактування образу вченого у відомому фільмі І. Бергмана "Сунична галявина". Цікавим є випадок із констатацією ознак десталінізації, зростання довіри до людини в досить радянському загалом романі Н. Рибак "Час сподівань і звершень", що оприявнюється через метафоричний зв'язок із процесом розщеплення атома тощо. Очевидною видається перспектива дослідження з поширенням її на лірику і драму, зокрема п'єси І. Микитенка, О. Левади, Ю. Щербака.

З нашого погляду, доскіпливий аналіз текстів у цій монографії не зовсім гармонійно перетікає у загальні висновки, які пропонує автор. Репрезентована типологія науковців, жанрово-стильових різновидів, інваріантних художньо-інтерпретаційних моделей могла би бути різноманітнішою і гнучкішою. Проте й у такому вигляді її можна розглядати як перший продуктивний крок до подальшої деталізації, уточнення, поглиблення.

Істотним у цій науковій праці є філософський аспект осмислення теми, зокрема осмислення філософської спадщини Г. Сковороди, Т. Адорно та ін. Терміни "модерн", "постмодерн" із тим значенням, яке їм надає автор, вживаються більше філософами й істориками в сенсі фаз європейської культурної свідомості, їх запровадження до літературознавчого дискурсу є позитивним з огляду на творення основи для міждисциплінарних студій, досягнення феномену науки в системі культури. Слід відзначити глибоку обізнаність автора монографії із філософськими ідеями Г. Сковороди – зазвичай літературознавці більше цікавляться Сковородою-письменником, ніж Сковородою-філософом. Однак зв'язок негативної діалектики Т. Адорно з художніми експериментами І. Костецького розкрито, з нашого погляду, недостатньо. Міркування Р. Ткаченка на цю тему можна вважати задовільними, якщо розглядати їх як начерк майбутнього дослідження. Не загальновизнаною і єдиною, проте продуктивною, є думка про генезу європейської науки в контексті

християнства, що особливо актуально у випадку з українською наукою, зокрема зі специфікою української філософії.

Загалом інтелектуальний рівень монографії слід оцінити позитивно, і її публікація, безперечно, збагатить уявлення про літературний процес

в Україні. Сподіваємося, що монографія Р.Ткаченка, завдяки актуальності, своєчасності та науковій новизні, стане вагомим внеском у вивчення історії української літератури.

Отримано 1 жовтня 2015 р.

*Микола Ткачук
м. Тернопіль*

